

دانشگاه پیام نور

مرکز تهران جنوب

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته: الهیات و معارف اسلامی

گروه: علوم قرآن و حدیث

روش‌شناسی استاد شهید مطهری در تفسیر آیات قرآن کریم

فهیمة حدادمقدم

استاد راهنما: سهیلا پیروزفر

استاد مشاور: مهین شریفی

بهمن ۱۳۹۱

تقدیم

به پدر و مادرم

که هرچه می‌گویم باز هم کم می‌آورم، نه می‌توانم موهایشان را که در راه عزت من سفید شد، سیاه کنم و نه برای دست‌های پینه‌بسته‌شان که ثمره‌ی تلاش برای افتخار من است مرهمی دارم. اکنون حاصل دستان خسته‌تان رمز موفقیتیم شد. به خودم تبریک می‌گویم که شما را دارم و دنیا با همه‌ی بزرگی‌اش مثل شما را ندارد. پروردگارا پس توفیقم بده که هر لحظه شکرگذارشان باشم و ثانیه‌های عمرم را در عصای دست بودنشان بگذرانم.

و به مادر همسرم

که او نیز با صبر و حوصله‌ی عالی، نگهداری و مراقبت از دو فرزندم را در زمانی که برای تحقیق و پژوهش به مسافرت می‌رفتم به عهده داشتند تا من با آرامش کامل در راه تکمیل این رساله گام بردارم.

و به همسرم

که سایه‌ی مهربانیش سایه‌سار زندگی‌م می‌باشد. او اسوه‌ی صبر و تحمل بود و مشکلات مسیر را برایم تسهیل نمود. همسرم؛ بسیار از شما سپاسگذارم، به‌خاطر صبر، حوصله، همکاری، دلسوزی، ترغیب و تشویق‌هایت و به‌خاطر رنج‌ها و سختی‌هایی که برای رسیدن به موفقیتیم تحمل کردید.

تقدیر

سپاس بی‌کران پروردگار یکتا را که هستی‌مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونان شد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه‌چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت و تقدیر و تشکر نثار عزیزانی که مرا در این راه یاری نمودند:

استادان اندیشمند و فرهیخته؛ سرکار خانم سهیلا پیروزفر استاد داور و سرکار خانم مهین شریفی‌فر استاد مشاور که هرچه تأمل کردم نتوانستم معنایی بالاتر از تقدیر و تشکر بر زبانم جاری سازم و سپاس خود را در وصف استادان خویش آشکار نمایم که هرچه گویم و سرایم، کم گفته‌ام.

و دوست عزیزم سرکار خانم مرضیه پوررجب که گاه‌وبی‌گاه اوقات گران‌بها و ارزشمند خویش را در اختیارم می‌گذاشت و تمام زحمات تاپیی و ویراستاری این رساله را انجام دادند.

چکیده

در این رساله روش تفسیری استاد شهید مطهری مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. نویسنده به ویژگی‌های تفسیری استاد روی آورده و از مبانی، روش‌ها و گرایش‌های تفسیری وی سخن به میان آورده و در هر بخش ابتدا، مفاهیم مربوطه را تعریف کرده و سپس با استناد به آثار و سخنرانی‌های استاد، جایگاه آن‌ها را در روش تفسیری استاد مورد بررسی قرار داده و با ذکر یک یا چند مثال از آثار ایشان، دیدگاه خود را به اثبات رسانده است. در پایان به این نتیجه رسیده است که روش تفسیری استاد مطهری هرچند به عبارتی روش جامع است که در آن از همه‌ی ابزارها و مصادر فهم در جهت بهره‌برداری بیشتر از معارف قرآنی استفاده شده است، اما آنچه در نگاه استاد به تأسی از استادش علامه طباطبایی، اهمیت داشته است، روش تفسیر قرآن‌به‌قرآن بوده است، به طوری که ایشان تمام دریافت‌های دیگر روش‌های تفسیری را با ملاک و معیار این روش می‌سنجیده و مهر اعتبار بر آن‌ها می‌نهاده است و این نگرش بر پایه‌ی پیش‌فهم‌ها و پیش‌فرض‌های مفسر شکل گرفته است. از این‌رو، روش تفسیری ایشان، روش تفسیری قرآن‌به‌قرآن با رویکردهای گوناگون اجتماعی، سیاسی است.

واژگان کلیدی

روش تفسیری، استاد مطهری، تفسیر قرآن‌به‌قرآن، تفسیر روایی، تفسیر علمی، مبانی، گرایش.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۳	۱-۱- چکیده طرح
۳	۱-۱-۱- تعریف مسئله
۳	۱-۱-۲- سوالات تحقیق
۳	۱-۱-۳- فرضیات
۴	۱-۱-۴- اهداف
۴	۱-۱-۵- ضرورت انجام تحقیق
۴	۱-۱-۶- پیشینه تحقیق
۵	۱-۱-۷- مراحل پژوهش
۷	۱-۲- شرح مختصر زندگانی شهید مطهری
۷	۱-۲-۱- زندگی نامه
۹	۱-۲-۲- استادان
۱۱	۱-۲-۳- فعالیت‌های علمی و عملی
۱۴	۱-۲-۴- فعالیت‌های سیاسی
۱۶	۱-۲-۵- شهادت
	فصل دوم: مبانی، روش‌ها و گرایش‌های تفسیری
۱۸	مقدمه
۱۹	۱-۲- مبانی تفسیری
۲۰	۱-۱-۲- مبانی تفسیری استاد مطهری
۲۰	۱-۱-۱-۲- مبانی صدور
۲۲	۱-۱-۲-۲- مبانی دلالتی فهم و تفسیر قرآن
۳۳	۱-۲-۱-۲- شرایط فهم و تفسیر قرآن
۳۵	۱-۲-۲- روش‌های تفسیری

۳۶	۱-۲-۲- تفسیر قرآن به قرآن
۳۸	۱-۱-۲-۲- نظر شهید مطهری درباره تفسیر قرآن به قرآن
۴۳	۲-۲-۲- تفسیر روایی
۴۵	۱-۲-۲-۲- نظر شهید مطهری درباره تفسیر روایی
۵۰	۲-۲-۲-۲- جایگاه سنت و حدیث در آثار شهید مطهری
۵۰	۱-۲-۲-۲-۲- تعریف سنت
۵۴	۲-۲-۲-۲-۲- حجیت سنت
۵۸	۳-۲-۲-۲-۲- محتوای احادیث شیعه و سنی
۵۹	۴-۲-۲-۲-۲- مراتب حدیث
۶۱	۵-۲-۲-۲-۲- تنوع حدیث
۶۷	۶-۲-۲-۲-۲- نقد حدیث
۷۲	۷-۲-۲-۲-۲- آلودگی‌های فکری در دنیای اسلام
۸۲	۸-۲-۲-۲-۲- نقد کتب حدیثی
۸۴	۳-۲-۲- تفسیر عقلی
۸۶	۱-۳-۲-۲- دلایل حجیت عقل
۹۱	۴-۲-۲- تفسیر علمی
۹۳	۱-۴-۲-۲- علل رشد علوم
۹۳	۱-۱-۴-۲-۲- تشویق قرآن و روایات به فراگیری علوم
۹۴	۲-۱-۴-۲-۲- عدم تعصب در فراگیری علوم
۹۵	۲-۴-۲-۲- اهداف ذکر آیات علمی در قرآن
۱۰۱	۳-۴-۲-۲- اشکال و گونه‌های تفسیر علمی
۱۰۹	۵-۲-۲- روش تفسیر جامع اجتهادی
۱۱۱	۳-۲- بخش سوم: گرایش‌های تفسیری
۱۱۳	۱-۳-۲- جهت‌گیری اجتماعی
۱۱۶	۲-۳-۲- جهت‌گیری سیاسی
۱۱۸	۳-۳-۲- جهت‌گیری فلسفی
۱۲۱	۴-۲- بخش چهارم: ویژگی‌های دیگر شیوه تفسیری شهید مطهری
۱۲۱	۱-۴-۲- استفاده از اشعار در بیان مباحث تفسیری

- ۱۲۲ ۲-۴-۲- ریشه‌بایی لغات با توجه به معادل فارسی آن‌ها
- ۱۲۴ ۲-۴-۳- طرح نظریه‌پردازی‌های قرآنی
- ۱۲۶ ۲-۴-۴- استفاده از داستان‌های مناسب تاریخی در تفسیر
- ۱۲۷ ۲-۴-۵- تفسیر تطبیقی بین شیعه و اهل سنت
- ۱۲۸ ۲-۴-۶- پاسخ‌گویی به شبهه‌های شرق شناسان

فصل سوم: دیدگاه استاد مطهری در موضوعاتی از علوم قرآنی

- ۱۳۱ مقدمه
- ۱۳۲ ۳-۱- وحی
- ۱۳۳ ۳-۱-۱- وحی در لغت
- ۱۳۴ ۳-۱-۲- وحی در قرآن
- ۱۳۷ ۳-۱-۳- مشخصات وحی انبیاء
- ۱۴۱ ۳-۱-۴- ختم نبوت
- ۱۴۲ ۳-۱-۵- علل تجدید نبوت‌ها
- ۱۴۴ ۳-۲- نسخ
- ۱۴۵ ۳-۲-۱- نسخ در لغت
- ۱۴۶ ۳-۲-۲- نسخ در اصطلاح
- ۱۴۷ ۳-۲-۳- نظر استاد درباره نسخ در شریعت
- ۱۴۹ ۳-۲-۴- اقسام نسخ
- ۱۵۲ ۳-۲-۵- نسخ در قرآن
- ۱۵۶ ۳-۳- محکم و متشابه
- ۱۵۶ ۳-۳-۱- معنای لغوی
- ۱۵۸ ۳-۳-۲- معنای اصطلاحی
- ۱۶۰ ۳-۳-۳- نمونه‌ای از آیات متشابه از دیدگاه استاد
- ۱۶۲ ۳-۴- اعجاز
- ۱۶۳ ۳-۴-۱- معنای اعجاز و معجزه
- ۱۶۴ ۳-۴-۲- چرا قرآن معجزه را «آیه» می‌خواند؟

۱۶۵	۳-۴-۳- آیات تحدی
۱۶۸	۳-۴-۴- مزایای قرآن بر سایر معجزات
۱۶۹	۳-۴-۵- وجوه اعجاز قرآن
۱۶۹	۳-۴-۵-۱- جنبه لفظی
۱۷۱	۳-۴-۵-۲- جنبه علمی و فکری
۱۷۳	۳-۴-۵-۳- قرآن و خبر از آینده
۱۷۴	۳-۴-۵-۴- تواریخ و قصص

۱۷۵ فصل چهارم: نتیجه گیری

فهرست‌ها

۱۷۹	آیات
۱۸۴	منابع

مقدمه

بر هیچ ایرانی در اقصی نقاط گیتی، نام بلندآوازه و جاودانه‌ی استاد مطهری پوشیده نیست. او در راه احیای قرآن و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه‌ی اطهار علیهم السلام خدمات چشمگیری ارائه داد و جان عزیز خویشتن را در راه اعتلای قرآن و ایمان فدا نمود.

او که همواره درد دین داشت، سراسر عمر پربرکت خود را در راه آرمانی والا و هدفی مقدس صرف کرد و در پی آن بود تا اصلاحاتی ژرف در معرفت دینی جامعه به وجود آورد و همگان از آبخور تمام‌نشدنی قرآن و اسلام بهره‌مند شوند. امام خمینی رحمه الله درباره‌ی استاد شهید مطهری می‌فرمایند: «مرحوم آقای مطهری یک فرد بود که جنبه‌های مختلف در او جمع شده بود. و خدمتی که به نسل جوان و دیگران، مرحوم مطهری کرده‌است، کمتر کسی کرده‌است. آثاری که از او هست بی‌استثنا و همه‌ی آثارش خوب است و من کس دیگری را سراغ ندارم که بتوانم بگویم بی‌استثنا آثارش خوب است. ایشان بی‌استثنا آثارش خوب است، انسان‌ساز است. ...»

با توجه به این‌که استاد یک شخصیت علمی هستند و آثار وی را می‌توان ناظر به چند حوزه از مطالعات دینی و اسلامی هم‌چون: فلسفه، کلام، اخلاق، سیره و ... ارزیابی کرد، که قطعاً یکی از این حوزه‌ها قرآن و مطالعات قرآنی است. به گونه‌ای که بیش از نیمی از قرآن را در مجموعه ۱۲ جلدی «آشنایی با قرآن» تفسیر کرده‌اند که در این مجموعه سوره‌های حمد، آیاتی از سوره‌ی انفال، توبه، نور، زخرف، دخان، جاثیه، فتح، قمر، الرحمن، واقعه، حدید، حشر، ممتحنه، صف، جمعه، منافقون، تغابن، طلاق، تحریم، ملک، قلم، حاقه، معارج، نوح، جن، مزمل، مدثر، قیامه، دهر، مرسلات، نبا، نازعات، عبس، تکویر، انفطار، مطفین، انشقاق، بروج و طارق را تفسیر کرده‌اند.

افزون بر فراهم آمدن آثاری مستقل در زمینه‌ی قرآن و تفسیر، در سایر آثار استاد به‌ویژه آثار کلامی وی هم‌چون کتاب «وحی و نبوت» به صورت مکرر و پیوسته از آیات قرآن برای اثبات مبانی کلامی متقن اسلامی و یا نقد تفکرات رقیب استفاده شده‌است که همه از حضور پررنگ قرآن در تفکرات و اندیشه‌ها و در نتیجه در آثار و تألیفات ایشان حکایت دارد.

مقالات و کتاب‌های زیادی در مورد زندگی‌نامه‌ی آن علامه‌ی بزرگوار تألیف گردیده و هر کس از دریچه‌ای به بیان شخصیت معنوی و آثار علمی ایشان پرداخته‌است؛ هم‌چنان‌که در فصل اول این تحقیق، سعی شده شمه‌ای از زندگی‌نامه ایشان و گذری کوتاه بر فعالیت‌های علمی و عملی و تألیفات ایشان ارائه شود.

فصل اول

کلمات

۱-۱- چکیده‌ی طرح

-۲

۱-۱-۲- تعریف مسئله

آثار استاد مطهری از دو ویژگی عمده برخوردار است: یکی این‌که این آثار با انقلاب اسلامی پیوندی ناگسستنی دارد و معرف تفکر و خط‌مشی این انقلاب الهی است و دیگر این‌که این آثار از سوی حضرت امام خمینی رحمه الله مورد تأیید قرار گرفته‌است بدین جهت شورای نظارت، طرح «مجموعه آثار» را در مورد آثار استاد به اجرا درآورد و هم‌همی آثار ایشان را به حسب موضوع در چند بخش تقسیم‌بندی و در ۱۷ جلد از مجموعه آثار توسط انتشارات صدرا به چاپ رساند. و با توجه به این‌که استاد یک شخصیت علمی هستند. آثار وی را می‌توان ناظر به چند حوزه از مطالعات دینی و اسلامی هم‌چون: فلسفه، کلام، اخلاق، سیره و ... ارزیابی کرد که یکی از این حوزه‌ها، قرآن و مطالعات قرآنی است به گونه‌ای که بیش از نیمی از قرآن در مجموعه‌ی (۱۲) جلدی تفسیر شده است. لذا به لحاظ اهمیت آثار استاد، موضوع تحقیق خویش را «بررسی روش تفسیری استاد در آیات قرآن کریم» قرار دادم.

۱-۱-۲- سوالات تحقیق

سوالات و مسائلی که این تحقیق در پی یافتن پاسخ آن‌ها است عبارتند از:

- ۱- شهید مطهری با استفاده از چه روش یا روش‌هایی به تفسیر آیات قرآن پرداخته‌اند؟
- ۲- مجموعه آثار تفسیری استاد از چه گرایش‌هایی برخوردار است؟

۳- حدیث در تفسیر استاد مطهری از چه جایگاهی برخوردار است؟

۴- رویکرد شهید مطهری در نحوه ارائه‌ی مطالب نسبت به موضوعات و معارف قرآنی چیست؟

۱-۱-۳- فرضیات

۱- استاد مطهری در کشف مراد خداوند از روش تفسیری قرآن به قرآن استفاده کرده‌اند و به‌عنوان شاهد و مؤید، روش‌های تفسیری دیگر مانند تفسیر روایی، عقلی و علمی را به‌کار برده‌اند.

۲- ایشان علی‌رغم توانایی که در زمینه‌های مختلف فلسفه، کلام، فقه و ... داشته‌اند آیات قرآن را بیشتر با رویکرد اجتماعی مورد بررسی قرار داده‌اند و در مواردی هم نگاهی فلسفی، کلامی و سیاسی به آیات قرآن داشته‌اند.

۳- وی از حدیث و روایت پیامبر صلی الله علیه و اله و ائمه علیهم السلام به‌عنوان دومین منبع برای تفسیر آیات استفاده کرده‌اند.

۴- شهید مطهری در برخی موضوعات علوم قرآنی به بحث و بررسی پرداخته‌اند که مفصل‌ترین آن، بحث اعجاز می‌باشد و در زمینه وحی، نسخ، محکم و متشابه و تحریف‌ناپذیری قرآن نیز مباحثی را داشته‌اند.

۱-۱-۴- اهداف

مهم‌ترین هدف، مشخص شدن روش شهید مطهری در تفسیر آیات قرآن کریم است که ان‌شاءالله با انجام این تحقیق حاصل می‌شود که می‌تواند پژوهشگران را در سیر مطالعاتی خود درباره‌ی فهم قرآن از نگاه استاد کمک کند. و دیگر این‌که قدمی ناچیز در راه اعتلای اندیشه‌ی ناب قرآنی و معرفی شخصیت و مقام والای استاد و آثار این علامه‌ی بزرگ به نسل آینده‌ی جامعه برداشته شود.

۱-۱-۵- ضرورت انجام تحقیق

با وجود کاوش‌ها و تحقیقات بسیار درباره‌ی شخصیت علمی شهید مطهری، هنوز ابعاد قرآن پژوهی استاد، به خوبی شناسانده نشده است و با توجه به این‌که تفسیر (آشنایی با قرآن) استاد به صورت یک مجموعه‌ی تفسیری تازه به چاپ رسیده، می‌تواند که با بحث و بررسی در این مجموعه، ویژگی‌های تفسیری از جمله مبانی تفسیری، روش‌ها و گرایش‌های وی به طور مفصل و دقیق مشخص شود.

۱-۱-۶- پیشینه تحقیق

مقالات و کتبی درباره‌ی شخصیت قرآنی استاد وجود دارد به عنوان مثال پایان‌نامه‌هایی با موضوع «بررسی دیدگاه‌های علوم قرآنی شهید مطهری» که در این پایان‌نامه به طور مفصل و اختصاصی به مباحث علوم قرآنی از نگاه استاد پرداخته شده و یا با موضوع «بررسی نظرات استاد در تفسیر و علوم قرآن» که در این پایان‌نامه نیز بعد از پرداختن به مباحث علوم قرآنی، مهم‌ترین و مفصل‌ترین موضوع و هدف پایان‌نامه جمع‌آوری و بررسی تفسیر آیات پراکنده در آثار استاد بوده است. در حقیقت محدوده‌ی تحقیق پژوهشگر، در تفسیر موضوعی استاد بوده است نه تفسیر ترتیبی. و همچنین کتاب

«قرآن پژوهی مطهر» نوشته‌ی آقای مسعود صادقی که با توجه به مراجعاتی که بدان داشتم دریافتیم که بیشتر، موضوعات علوم قرآنی از دیدگاه آن استاد ارجمند مورد بررسی قرار گرفته است در حالی که در این رساله سعی شده موضوع اصلی بررسی روش، گرایش و مبانی تفسیری استاد باشد که این ویژگی‌های تفسیری استاد در آن پایان‌نامه‌ها و کتاب‌ها یا اصلاً پرداخته نشده و یا این‌که بسیار جزئی و خلاصه انجام شده است. و هم‌چنین کتاب «پژوهش‌های حدیثی در آثار استاد شهید مرتضی مطهری» تألیف دکتر نادعلی عاشوری که فقط در حوزه‌ی حدیث است.

۱-۱-۷- مراحل پژوهش

بعد از ارائه و تصویب طرح پژوهشی، ابتدا با مطالعه‌ی کتاب «روش‌شناسی تفسیر قرآن» نوشته‌ی علی‌اکبر بابایی، مطالبی را که برای نوشتن یک تحقیق با موضوع بررسی روش تفسیری آیات قرآن مجید از دیدگاه استاد لازم داشتم خلاصه کردم و با این اطلاعات به سراغ مجموعه‌ی تفسیری «آشنایی با قرآن» استاد مطهری که در ۱۲ جلد به چاپ رسیده بود رفتم. بعد از مطالعه و فیش‌برداری و تقسیم‌بندی بدین‌صورت که در هر جلد چه ویژگی‌های تفسیری آمده است بعد به سازمان‌دهی فیش‌ها پرداختم. مثلاً تمام مطالبی را که در رابطه با یک موضوع بود مثلاً استفاده از شعر و ... هر یک را در یک فیش قرار دادم و بدین‌صورت فیش‌هایم مرتب شد البته یک‌سری از کتب دیگر استاد که در رابطه با تفسیر قرآن بود را نیز مطالعه و فیش‌برداری کردم و سپس شروع به نوشتن تحقیق نمودم و بعد از اتمام اولیه‌ی تحقیق آن‌را تایپ کرده و به خدمت استاد ارجمند استاد راهنما سرکار خانم دکتر پیروزفر فرستادم و بعد از چند بار اشکال‌گیری و رفع اشکال توسط بنده آن‌را کامل کردم و آن‌را به استاد ارجمند استاد مشاور سرکار خانم دکتر شریفی تحویل دادم تا جهت دفاع تایید شود. در طی انجام این تحقیق به کتابخانه‌ی دانشکده‌ی الهیات دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه‌ی دانشگاه پیام نور مرکز تهران، کتابخانه‌ی دانشگاه علوم و حدیث شهر ری، کتابخانه‌ی دانشکده‌ی علوم قرآنی بجنورد و

کتابخانه‌ی عمومی بجنورد و محل سکونت (جاجرم) به کرار مراجعه داشته‌ام تا بتوانم تحقیقی قابل قبول را ارائه دهم. هر چند به علت دوری مسیر از کتابخانه‌های معتبر نتوانستم از آن‌ها استفاده بیشتر داشته باشم.

البته برای دسترسی آسان‌تر و سریع‌تر به منابع از نرم‌افزارهایی چون «مجموعه‌ی کامل آثار استاد مطهری»، «مجمع‌التفاسیر»، «مجموعه‌های حدیثی» و یک‌سری مقالاتی که از اینترنت گرفتم.

۱-۲- شرح مختصر زندگانی شهید مطهری

این بخش مشتمل بر زندگی‌نامه، استادان، فعالیت‌های علمی و عملی، آثار و تألیفات استاد شهید می‌باشد.

۱-۲-۱- زندگی‌نامه

بر هیچ ایرانی در اقصی‌نقاط گیتی، نام بلندآوازه و جاودانه‌ی استاد مطهری پوشیده نیست. او در راه احیای قرآن و سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه‌ی اطهار علیهم السلام خدمات چشمگیری ارائه داد و جان عزیز خویشتن را در راه اعتلای قرآن و ایمان فدا نمود.

او که همواره درد دین داشت، سراسر عمر پر برکت خود را در راه آرمانی والا و هدفی مقدس صرف کرد و در پی آن بود تا اصلاحاتی ژرف در معرفت دینی جامعه به‌وجود آورد و همگان از آبخور تمام‌نشدنی قرآن و اسلام بهره‌مند شوند.

او در ۱۳ بهمن ماه ۱۲۹۸ هجری شمسی در قریه‌ی فریمان، که در ۷۵ کیلومتری مشهد واقع شده است، در خانواده‌ای از اهل علم و تقوا دیده به جهان گشود. پدر او، شیخ محمدحسین مطهری، مردی بود که عمر خویش را در طریق حق پیمود و تقوا، پاکی و اخلاص در وجودش تجسم عینی یافته بود. «مرتضی» تحت نظر پدری چنین شایسته، در سنین کودکی به مکتب‌خانه رفت و به فراگیری قرآن و دیگر تعلیمات ابتدایی پرداخت.

ناصحان و خیرخواهان، به ظاهر به پند و اندرز او می‌پرداختند تا بلکه او را از اندیشه‌ی رفتن به حوزه‌ی علمیه‌ی منصورف سازند؛ ولی پافشاری و اصرار «مرتضی» بر تصمیم خویش بر رأی آنان فائق

گشته، به طوری که بر تصمیم او گردن نهاده و به تحصیل وی در رشته علوم دینی رضایت دادند و این چنین خداوند دین خود را یاری داد.^۱

در سن ۱۳ سالگی یعنی در سال ۱۳۱۱ شمسی به حوزه‌ی علمیه‌ی مشهد، عزیمت نموده و تحصیل مقدمات علوم دینی را آغاز می‌کند. درست در این دوران است که یکی از فرازهای حساس زندگی استاد مطهری پیش می‌آید. اندیشه‌های مربوط به خداشناسی، سخت او را به خود مشغول می‌دارد، به طوری که خواب و استراحت را از او باز می‌گیرد:

«تا آن‌جا که از تحولات روحی به‌یاد دارم، از سن سیزده‌سالگی این دغدغه در من پیدا شد و حساسیت عجیبی نسبت به مسائل مربوط به خدا پیدا کرده بودم. البته پرسش‌ها، متناسب با سطح فکری آن دوره، یکی پس از دیگری بر اندیشه‌ام هجوم می‌آورد. در سال‌های اول مهاجرت به قم، که هنوز از مقدمات عربی فارغ نشده بودم، چنان در این اندیشه‌ها غرق بودم که شدیداً میل به «تنهایی» در من پدید آمده بود. وجود هم‌حجره را تحمل نمی‌کردم و حجره‌ی فوقانی عالی را به نیم حجره‌های دخمه مانند تبدیل کردم که تنها با اندیشه‌های خود به‌سربرم. در آن وقت نمی‌خواستم در ساعات فراغت از درس و مباحثه به موضوع دیگری بیندیشم. در واقع، اندیشه در هر موضوع دیگر را پیش از آن‌که مشکلاتم در این مسائل حل گردد، بیهوده و اتلاف وقت می‌شمردم. مقدمات عربی و یا فقهی و اصولی و منطقی را از آن جهت می‌آموختم که تدریجاً آماده‌ی بررسی اندیشه‌ی فیلسوفان بزرگ در این مسئله بشوم.»^۲

---

۱ - سیری در زندگی استاد، چاپ ۶، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۷۹، ص ۳۱-۳۴

۱ - مطهری، مرتضی، علل گرایش به مادیگری، چاپ ۲۰، صدرا، تهران، ۱۳۷۸، ص ۷

۱-۲-۲- استادان

استاد در طی پانزده سال اقامت در حوزه‌ی علمیه‌ی قم و کسب فیض از محضر استادانی بزرگ، بر اندوخته‌ی علمی و معنوی خود افزوده و تحصیلات خود را در علوم و فنون مختلف اسلامی ارتقاء می‌بخشد. برخورداری او از استادانی مبرز و عالی را می‌توان از عوامل مهم تکوین شخصیت و پیدایش عشق استاد مطهری به قرآن برشمرد. وی از شاگردان برجسته‌ی «آیه‌الله بروجردی» در فقه و اصول محسوب می‌شد و حتی قبل از مهاجرت آیه‌الله بروجردی، از بروجرد به قم، چون ایشان را شخصیتی فرزانه یافته بود، تابستان‌ها به بروجرد می‌رفت و از محضر ایشان بهره می‌برد.

دیگر استاد بارز شهید مطهری را می‌توان امام خمینی رحمه الله نام برد که استاد شهید ۱۲ سال نزد امام راحل شاگردی نمودند. رابطه‌ی ایشان با امام از حد رابطه‌ی شاگرد و استاد فراتر بود و امام خمینی رحمه الله در پیدایش عشق به قرآن در شخصیت استاد مطهری نقش بسیار مهمی داشتند چراکه با صرف نظر از همه‌ی امتیازات علمی، اخلاقی و معنوی، عشق و شیدایی او به قرآن مثال‌زدنی است. عشق امام خمینی رحمه الله به قرآن در سراسر آثار ایشان و اهمی که به آیات قرآن نشان داده هویدا است. افزون بر آن، سخنرانی و اظهارنظرهای ایشان همواره با استشهاد به قرآن عجین بوده و بارها از مهجور بودن و ناشناخته ماندن قرآن و آموزه‌های بلند آن اظهار تأسف کرده و آه جانسوز از دل بر می‌کشید. شیرین‌تر از همه آن‌که در سراسر عمر و به‌ویژه در بستر بیماری و روزهای آخر عمر هیچ‌گاه از تلاوت و هم‌نشینی با قرآن غفلت نکرد. استاد مطهری در مورد حضرت امام می‌گویند: «پس از مهاجرت به قم گمشده‌ی خود را در شخصیتی دیگر یافتیم. همواره مرحوم آقا میرزا مهدی، را به علاوه‌ی برخی مزایای دیگر در این شخصیت می‌دیدم. فکر می‌کردم که روح تشنه‌ام از سرچشمه‌ی زلال این شخصیت سیراب خواهد شد. اگرچه در آغاز مهاجرت به قم هنوز از مقدمات فارغ نشده بودم و شایستگی ورود به «معقولات» را نداشتم، اما درس اخلاقی که به وسیله‌ی شخصیت محبوبم در هر پنج‌شنبه و جمعه گفته می‌شد. بدون هیچ اغراق و مبالغه‌ای این درس مرا آن‌چنان به وجد می‌آورد که تا دوشنبه و سه‌شنبه‌ی هفته‌ی بعد، خودم را شدیداً تحت تأثیر آن می‌یافتم. بخش مهمی از